

Petzelt József

(1805–1850)

Különös dolognak lehetnek a tanúi a Ludoviceum környékén megfordulók 1849 első hetében. Naponta többször is, akár száz szekérre rúgó karavánok mentek végig az üllői országúton Szolnok irányába, de az egyes szekérszlopok indulása közötti időszakot is megpakolt fogatok kerekeinek a fagyott földön való zörgése töltötte ki. A hetet indító újév hajnalán még csak a politikai vezetés távozott, de a nap délutánján már megindultak a szekérkaravánok is, hiszen a még csak egy vágányú szolnoki vasútvonal kapacitását lekötötte a fegyvergyár, a pénzjegynyomda és a legfontosabb kormányzati intézmények szállítása. A kiürítés láttán aztán a hét közepétől megindult a polgári lakosság menekülése is, már akinek fogata volt, vagy szert tehetett valamilyen szekérfuvarra. Csak el a városból! Ebben az egyirányú szekéráradatban azonban néhány könnyű fogat szembejött január 3-án, amelyeken családapák hoztak tizenéves fiúkat kis cókókjukkal. Január 5-én aztán közel 10 ezer honvéd masírozott el az épület előtt, s az őket követő szekérszloppal megszűnt az öt napig kifelé tartó áradat. Az épületben akkor készült el az a lista, amelynek tartalmától függött, hogy az előző napokban Pestre jövő fogatok kis utasaikkal vagy nélkülük követik-e Perczel Mór honvédtábornok csapatait. Egy negyvenes éveiben járó komoly mérnökember most honvéd törzstiszti egyenruhában nézte gondterhelten a csapatok elvonulását, mert elhatározása, hogy az eredeti terveknek megfelelően indítsa

meg az oktatást az első magyar tisztképző iskolában, ezzel gyakorlatilag megkérdőjeleződött. Elhatározása azonban törhetetlen volt, s két nap múlva nemcsak ünnepélyes megnyitót tartott, de az oktatás is elindult, amely – az immár ellenséges megszállás alatt álló Pesten – még egy teljes héten át folyt. A mérnök-tiszt neve Petzelt József honvéd alezredes, a Magyar Hadi Főtanoda aligazgatója, aki nemcsak az iskola megszervezőjeként, de az önálló magyar iskolai tisztképzés elindítójaként is beírta a nevét a Ludovika történetébe.

Családi háttér és tanulmányok

Petzelt József, mint oly sok kiváló alakja a magyar polgári átalakulásnak, nem-hogy magyar anyanyelvű nem volt, de még csak nem is Magyarországon született. Egy osztrák polgári családban látta meg a napvilágot a szőlőműveléséről híres, s ezáltal szabadalmakkal rendelkező alsó-ausztriai városkában, akkori nevén Weisskirchenben (ma Weissenkirchen in der Wachau). Ennek időpontja bizonytalan, a szakirodalom általában 1805-re teszi, többnyire hozzátéve a *körül* időhatározót is, miután a fellelhető katonai személyi adatlapjai az egyes alakulatainál eltérő születési évet adnak meg. Pedig fontos lenne tudni a pontos születési időt, mert a Duna mentén húzódó békés Wachau térség ekkor vált a napóleoni háborúk nagy hadjáratainak a színterévé. Akkor már három évszázadnál is több ideje, hogy elkerülte a dombvidéket a hadak járása, de 1805-től a háborúskodás kellős közepébe jutott, s tízezres nagyságrendű csapatok vonulását kellett elszenvednie. Ősszel a közvetlen szomszédságában, Dürnstein és Loiben között csapott össze rendkívül véres ütközetben Napóleon egyik hadtestével a Habsburg Birodalom támogatására érkezett orosz seregetest, négy év múlva pedig itt nyomult előre Bécs elfoglalására a francia császár főserege. A franciák pedig tökélyre vitték ekkoriban a csapatok hadszínterről való ellátását, ami a gyakorlatban a terület élelmiszerkészleteinek felélését jelentette. Alighanem ezzel összefüggésben történhetett a Petzelt család Magyarországra települése, annyi bizonyos, hogy 1810-ben Székesfehérváron éltek.

Petzelt – akkoriban még szigorúan Joseph – tehát magyar közegben cseperegett fel, iskoláit is a Dunántúlon végezte, egészen a bölcsészetiig eljutva a bencés szerzetesrend győri líceumában. Hogy miért fordult figyelme a katonaság felé, csak találgatásokra vagyunk utalva, de az 1820-as években nem volt egyedülálló, ha egy humán értelmiségi irányba tartó pályakezdet arra kanyarodott. A vármegyei tisztviselőség, különösen annak magasabb polcai családi kapcsolatok,

az úgynevezett urambátyám kötelékek nélkül nemigen voltak elérhetőek. Még az ilyen kötődésekkel rendelkező, de büszkeségükre is adó fiatal nemesek körében sem volt ritka, ha kardra cserélték a pennát. A szabolcsi törzsökös nemesi családba tartozó Répásy Mihály, a szabadságharc leendő tábornoka például jogvégzett fiatalemberként állt be éppen ebben az időben a hadseregbe. A Wachauból áttelepült Petzelt család ilyen kapcsolatokkal semmiképpen nem rendelkezett, és az állami adminisztrációhoz sem kötődött, így aztán fiatal sarjának, ha nem vonzódott az egyházi életpályához, logikus volt a katonaság felé fordulása. Nyilván nem egyszerű bakaként képzelte pályája indítását, de a tisztté válásának komoly akadályai voltak, ugyanis a korszakban ezen a területen is minden másnál többet számított a befolyásos támogató, különösen a hadsereg vezetéséhez fűződő ismeretség.

Már léteztek ugyan tisztképző iskolák, de oda elsősorban a katonatisztek és az állami hivatalnokok fiai kerülhettek be az ezt segítő alapítványok révén, vagy ennek hiányában irdatlan nagyságú tandíj kifizetésével. A császári- királyi hadsereg tisztikarának túlnyomó része így az egyes ezredkebe belépve, kadétként szerezte meg a nem túl bő, inkább a gyakorlati ismeretekre szorító tudását. Ez a kadétoskodás szerencsés esetben néhány hónapot, átlagban néhány évet, extrém esetben akár tíz évet is kitöltött, ha egyáltalán sor került a magyarok körében hadfinak nevezett legény tisztí kinevezésére. A dolog leginkább az ezredtulajdonos jóindulatától függött, így a háború alatt csökkenő nepotizmus az 1820-as években újra rátelepedett a hadseregbe. Az ezredtulajdonosnak – többnyire az uralkodó szolgálatában érdemeket szerzett idősebb tábornoknak – jogában állt ugyanis a nevét viselő alakulatban tisztí kinevezést és századosig terjedő előléptetést fogatosítani, saját belátása szerint. Emiatt a felkészültség és a képességek helyett többre ment a kadét a kapcsolataival vagy a szervilizmusig fajuló szolgálatkészségével, még a szolgálati idő is másodlagos volt, mert bármikor megelőzhetette a soron következőt az ezredtulajdonos kegyét elnyerő új kadét. Ráadásul új tisztí kinevezésekre alig nyílt mód, mert a békeidőben amúgy is lelassuló előlépési lehetőségeket a majd minden alakulatnál meglévő, a háború végeztével tucatjával létszámfölöttivé vált tiszt zárta el éveken át. Emiatt még az 1820-as évek első felében is hosszú éveket kellett kadétként eltölteni a nagyon is bizonytalan tisztí kinevezésre várva, ami drága mulatság volt. Ezredenként ugyanis csak hat, császár-kadétnak nevezett tisztjelölt tartozott a javadalmazást kapó állományhoz, a többiek nemhogy zsoldot nem kaptak, de az ellátásuk és felszerelésük költségeit is maguknak, illetve családjuknak kellett állni. Tehát kapcsolat nélkül a kadét is hasonlóan terhelte meg családjá

költségvetését, mint a felsőbb tanulmányokat folytatók. Az utóbbi területen viszont mutatkozott egy lehetőség a költségek jelentős mértékű csökkentésére, amelyet Petzelt ki tudott használni.

A 18. század második felében kibontakozó műszaki szakképzés még fél évszázad elteltével is gyerekcipőben járt. Bár 1782-ben Magyarországon egyetlen egyetemünk bölcsészkarának kereteibe helyezve létrejött a mérnökképzést ellátó tanintézetként az Institutum Geometrico-Hydrotechnicum, azonban a jelentkezőkben mutatkozó kezdeti lelkesedés – alighanem a szigorú és magas követelményeket felállító tanulmányi rend következtében – olyannyira lelankadt, hogy a minimális létszám biztosítására állami ösztöndíjat ígértek a jobb képességű, ám szerény anyagiakkal rendelkező fiataloknak. A helyzetre jellemző, hogy az 1815–16-os tanév 28 mérnökhallgatója volt az 1780-as évek végétől az 1820-as évek végéig terjedő időszak legmagasabb létszáma, amely általában 10–20 között alakult, nem ritkán 10 alatt maradván. Joseph Petzelt 1825-ben szerezte meg mérnöki diplomáját, a „földmérési, hidrotechnikai és mechanikai tudományok” területén két év során szerzett ismereteiből letett négy szigorlat révén. Pályáját azonban nem mérnökként, hanem katonaként indította, bár a hadsereg eleinte nem értékelte különösebben a frissen szerzett speciális tudását, amely pedig kifejezetten használhatónak bizonyult az elkövetkező években.

Katonai és tanári pályafutása

A szigorlatozó mérnökhallgató Petzelt 1825. április 15-én lépett be a császári-királyi hadsereg Pesten elhelyezett 5. (Russo) tüzérezredébe, ahol legénységi állományba került alágyús rendfokozattal. Kadét nem lehetett, miután a tábori tüzérségben ekkor még nem voltak ilyenek. Alakulatválasztását két dolog is indokolhatta: a helyszín és az ígéretek. Bár csehországi kiegészítésű, így döntő részben németekből és csehekől álló ezredként szervezték, tartósan Pesten állomásozott (bázisa az 1849-ben rossz hírűvé váló Neugebäude óriási épületegyüttese volt), ami mentesítette a katonai szolgálat legnagyobb átkától, a megszokott környezettől való elszakadástól. Ebbe beletartozott a pesti egyetem további látogatása is, aminek eredményeként 1830-ban bölcsészdoktori oklevelet is szerzett. Ez igencsak nagy szó volt a császári ármádiában egy közrendű esetben, mert még az arisztokrácia sarjainak is csak a legmagasabb szintű támogatottság esetén nyílt mód polgári felsőfokú iskolát (többnyire jogakadémiát) végezni, mint az ifjú Batthyány Lajos grófnak, már kadétként. A magyarázat a tüzérezred

parancsnokságának a kiképzés eredményességét emelő szándékában kereshető. A tüzérségi feladatok megfelelő ellátása jóval komolyabb elméleti előképzést igényelt a többi fegyvernemnél, amit a tüzérezredek saját iskolában valósítottak meg. Itt pedig aranyat ért Petzelt műszaki végzettsége, és Franz Miczka von Löwenart ezredes a nyilvánvaló hasznosíthatóság érdekében készséggel tette lehetővé Petzelt számára az egyetemi előadások látogatását és a vizsgák letételét. A korszakban még a bölcsészkar adott helyet a természettudományi képzésnek is, így ott lehetett mind a matematika, mind pedig a fizika kurzusait elvégezni. Bár Petzelt egyetemi tanulmányainak részleteit nem ismerjük, joggal feltételezhető, hogy a klasszikus bölcsészet révén komolyabb pedagógiai ismeretekkel is találkozott. Ez persze csak 1830-ra, illetve az azt követő időszakra vonatkoztatható, de fontos összetevő lett pályája alakulásában.

Még a bölcsészdiploma megszerzése előtt szert tett egy másik, a katonai előmenetelét, s különösen a katonapedagógiai képzettségét jelentősen emelő készségre. 1827-ben ugyanis áthelyezték a császári-királyi hadsereg bombászkarába, amely a tüzérség elitjét jelentette. A bombászok a legmagasabb szintű és a fegyvernem minden ágára kiterjedő kiképzést kaptak a bécsi bombászkarai iskolában, így altisztekként szolgáltak tovább különleges tüzérségi beosztásokban. Erődökbe, parancsnokságokra helyezve, a tüzérezredek kiképzési feladataiban vagy tanárként tevékenykedtek. Bombászkarai képzésében bizonyára szerepet játszott az ezredében Miczka halálával bekövetkezett parancsnokváltás is. Wenzel Sontag von Sonnenstein ezredes, egy széles látókörű, művelt tiszt került a pesti tüzérezred élére, aki nemcsak a bombászkarban szerezte végzettségét, de a Napóleon legyőzéséhez vezető hadjáratokat is a testület tisztjeként harcolta végig, így behatóan ismerte értékeit. Az új ismeretekkel felvértezett Petzelt rövidesen visszakerült Pestre, ahol az 5. tüzérezred iskolájában a tüzériképzés elméleti alapjaival ismertette meg a legénységet. Emellett az egyetemi tanulmányai folytatására is lehetőség nyílt. Parancsnoka tehát jóindulattal támogatta a törekvő fiatal katonát, így nem nagyon találni magyarázatot arra, hogy miért nem a tüzérséghez nevezték ki tisztnek.

1831-ben ugyanis a gyalogsághoz vezényelték, ami egy tüzér esetében – még hozzá a bombászkarból – meglehetősen váratlan lépésnek számított. Nyilvánvaló, hogy a morvaországi 54. (Hesseni herceg) sorgyalogezredbe történt áthelyezésének oka a tiszt ki nevezése volt, és 1831. május 1-jétől zászlós rendfokozatban szolgált egy szerencsés lehetőség következtében a birodalmi haderő egyik legrégebbi alakulatának az I. Landwehr zászlóaljánál. Az a korszakban ritka helyzet következett be, hogy átmenetileg sok tiszt beosztás üresedett meg ennél az ezrednél,

ugyanis 1830-ban az összes zászlósát előléptették vagy áthelyezték. 1831-ben így 22 zászlóst, vagyis az alantos tisztek legalacsonyabb rendfokozatát betöltő tiszteket neveztek ki, de az ezred 36 kadétjából csak tizenkettő kapott lehetőséget. Ebben alighanem az új ezredtulajdonos is szerepet játszott, aki frissen pozícióba kerülve nem adott a régi kapcsolatokra, esetleges ígéretekre. A tartalék szerepét betöltő Landwehr-zászlóaljnál pedig jól elkelt a szakszerű kiképzéshez értő tiszteket, bár Petzeltnek gyalogsági tapasztalata nem volt. Lehetséges, hogy éppen ennek a tapasztalatnak a megszerzése indokolta áthelyezését az Olmützben állomásozó zászlóaljhoz, ha felettesei már ekkor kadétiskolai tanárságát készítették elő. Arra mindenestre lehetősége nyílt, hogy kapcsolatba kerüljön a katonai oktatás egyik nivós intézményével, és hogy az abban meghatározó szerepet játszókat is benyomást szerezzenek Petzelt ilyen irányú képességeiről. A tanárságra azonban még közel négy évet várnia kellett, ami egy újabb (helyőrséget nem, csupán alakulatot érintő) áthelyezéssel járt. A gyalogság körében is elismerést szerző, ezért kétévi szolgálat után hadnaggyá emelt fiatal tiszt új alakulata az időközben Olmützbe helyezett lombardiai 44. (Albrecht főherceg) sorgyalogezred lett, amiben a kadétiskolát felügyelő várparancsnok, br. Josef Lauer altábornagy kezét sejtethetjük. A tábornok gyakorolta ugyanis az ezredtulajdonosi jogokat a tizenéves Albrecht főherceg (az itáliai háborút 1866-ban győztesen megvívó későbbi tábornagy) helyett másodtulajdonosként, így szívesen látta ezredében a széles műveltségű tiszteket. Ez lehetett a legbiztosabb módja Petzelt tanári alkalmazásának, hiszen alakulata és a kadétiskola legfontosabb előjárója ugyanaz volt. 1834. november 30-án helyezték át az olasz legénységű ezredbe, ahol főhadnagyi előléptetést kapva az új évet már az olmützi kadétszázad tanár-tisztjének beosztva kezdte. Ebben a beosztásában szerzett ismeretei és tapasztalata alapozták meg igazán a Ludovika előtörténetét jelentő Magyar Hadi Főtanoda felállításában játszott meghatározó jelentőségű tevékenységének sikerét.

A Napóleon legyőzését követő évtizedben formálódott ki az Osztrák Császárság katonai oktatási rendszere. Csúcsát a már több mint fél évszázada működő kétféle nagy hírű intézmény, a bécsi katonai akadémiát és a bécsi hadmérnöki akadémiát képezte. Az alapot az ezredes iskolái jelentették, amelyek elsősorban a katonák fiúgyermekének nevelésére szolgáltak. Az átlagosnál valamivel színvonalasabb elemi oktatás és a mellé adott katonai ismeretek révén olyan legénykék kerültek a hadseregbe, akik az altiszti kar utánpótlását jelentették. A középső szint alakult ki utoljára, már a háborús tapasztalatok felhasználásával. Ezek voltak a kadétiskolák, ahová az ezredbe felvett kadétek legjavát küldték, hogy három év tanulás után altiszti szolgálat színvonalas ellátására

képes kadétként kerüljenek egy-egy alakulathoz, amelyben aztán a gyakorlatban sajátították el a tiszti kinevezéshez szükségesnek ítélt képességeket. Az első kadétiskola Olmützben létesült a legteljesebb katonai rendben, a még 1812-ben szigorú fegyelem alatt itt felállított kadétszázadra alapozva. Később Grazban ennek a mintájára hozták létre a második kadétiskolát, illetve Velencében a haditengerészet számára. Speciális katonai műszaki kadétiskola volt a korneuburgi utásziskola. Ezekben az intézményekben rang volt tanítani, számos, a későbbiekben hadvezérré váló tiszt akadt a tanárok sorában. Petzelttel egy időben tanárkodott a grazi kadétiskolában főhadnagyként Vetter Antal, a szabadságharcban fővezéri pozíciót is betöltő későbbi honvéd altábornagy.

Az olmützi kadétiskola egy százados parancsnoksága alatt nyolc tiszt-tanárral, kiszolgáló személyzettel, tíz altiszttel működve 130 kadétot fogadott a hadsereg ezredeiből. A kadétek három évfolyamban egy-egy tiszt felügyelete alatt végezték tanulmányaikat, fizikai állóképességüket vívómester és úszómester fejlesztette, hitéletükről káplán gondoskodott. Josef Petzelt főhadnagy kezdetben matematikát, valamint fegyver- és löismeretet tanított, két év múlva már évfolyam-felügyeletet is ellátott, a későbbiekben mindhárom évfolyamnak tanította a geometriát és a rajzot. Oktatási és nevelési tevékenységét egyaránt kiválóan értékelték, az általános tiszti minősítései pedig egy művelt, alapos szaktudással rendelkező, gyakorlati téren is jól használható, megbízható szolgálatú férfit állítanak elénk, kifejezetten szimpatikus jellemvonásokkal. Érdekes módon az ezredeknél készített minősítések „diplomás földmérő és vízmérnök” szakmáját emelik ki, a kadétiskolában viszont a bölcsész végzettségét, amikor „a filozófia és a szabad tudományok doktoraként” tartják nyilván. Utóbbi nem véletlen, ezzel messze a tanári kar legműveltebb tisztje. A középkorban kialakult *artes liberales* szabad művészetként való, s a köztudatba így átment fordítása kissé megtévesztő, mert azt ténylegesen a szabad férfiúhoz illő tudományokként értelmezték a 19. század derekáig. Triviumként csoportosított alapját a szóval kapcsolatos tudományok, mint a grammatika, dialektika és retorika képezte, ezekre épült quadriviumként az aritmetika, a geometria, az asztronómia és a zene. Ezen tudományok többségét nélkülözte a korabeli tisztikar.

A harmincas éveiben járó tisztről megtudhatjuk ezekből a minősítésekből, hogy nincsenek egészségi problémái, és jó kedélyű. Más hatalom szolgálatában nem állt, rangot nem vásárolt. Miből is tette volna, hiszen otthoni és más támogatással nem rendelkezik, vagyis szegény, mint a templom egere, a tiszti fizetésből tartja fenn magát, ami bizony századosnál lejjebb állóknál családfenntartásra elégtelen. Kész szerencse, hogy nőtlen. Sokféle természetes képességgel

rendelkezik, három nyelven is beszél. Német anyanyelve mellett kiváló latintudását a győri liceumban szerezte és az egyetemen bővítette. Ez ugyan a katonai szolgálatban nem segíti különösebben, de annál inkább a magyar nyelvtudás, bár a morva és olasz ezredeknél ez egyelőre nem játszik szerepet. Komoly katonai értéket jelent, hogy folyamatosan jónak értékelik a gyakorlatozásban, a kiképzésben egyenesen kiváló, de még az anyagiaktól teljesen nem függetleníthető felszerelésben is jó. Ismeretei műszaki téren kiválóak, de kiemelkedő más tudományokban is, így a történelem, földrajz, matematika és hidrológia témájában. Nem adósságcsináló, ami ritkaság a tisztikarban. Viselkedése a civilekkel udvarias, az ezredben barátságos, bajtársias, alárendeltjeivel szigorú és igazságos. Jó gazda, ami ebben az esetben azt jelenti, hogy anélkül tudta megfelelően ruházni és ellátni magát, hogy adósságba keveredett volna. Elkerülte a tiszteket gyakorta veszélyeztető jellemtorzulásokat, így nem iszákos, nem kötekedő, nem kártyás, és nem adósságcsináló. Csupa pozitív tulajdonság a széles műveltség és sokirányú képesség mellett, így érdemesnek tartják az előléptetésre, igaz, tanárságától kezdve már csak a „sorban következő”, hiszen az ezredében nem látják hasznát.

Kadétiskolai tanárként való megbecsültsége így nem járt együtt katonai karrierjének a kiteljesedésével, amire jó néhány neves kortársához hasonlóan nem volt türelme sokat várni. Különösen annak fényében, hogy tanári megbízatásakor ez a karrier ígéretesen meglódulni látszott. Igaz, hogy katonai pályája nehézkesen indult, viszonylag lassan érte el tisztí kinevezését, ami inkább csak a tiszttársait jóval felülmúló iskolázottságához képest értékelhető lassúnak, mert az addig tartó hatévnnyi szolgálat a kadétek körében sem volt ritka. Ezt követően azonban párját ritkítóan gyors előmenetelt produkált azzal, hogy négy éven belül három rendfokozatot ugrott. Ehhez hasonlót csak a nagyon befolyásos kapcsolatokkal rendelkező arisztokrata családok sarjai mutattak fel. A főhadnagyságba azonban Petzelt „beleragadt”, s nemhogy századosi előléptetése maradt el, de még a tanárságának is vége szakadt, mert a Venetóba, illetve Dalmáciába vezényelt ezrede igényt tartott rá 1841-től. Petzelt ekkor a kilépés mellett döntött, amire az Udvari Haditanács 1841. április 24-i határozata nyomán ugyanazon év augusztus 22-én kerülhetett sor. A tisztí pálya elhagyásában komoly szerepet játszott az is, hogy csapattisztként nem látott lehetőséget tehetsége kibontakoztatására, a hadseregben uralkodó korszellem erősen visszafogta a szabad gondolkodást, s nem adott teret a kreativitásnak. Emiatt lépett ki a szolgálatból négy év múlva Görgei Artúr, majd Klapka György is. Görgeivel még az életpálya közvetlen folytatása is hasonló, egyetemre vezetett az útjuk, mindketten a tudomány művelésében akartak kiteljesedni. De míg a huszonéves Görgei hallgatóként és a professzor segédjeként vetette magát

bele, a korosabb Petzelt komoly oktatási tapasztalatokkal, széles körű műszaki tudással felvértezve és mély természettudományi gyakorlati ismeretekkel a háta mögött, már professzorként tette azt.

A magyar műszaki felsőoktatás megteremtését vizsgáló szakmunkák egyetértenek, hogy abban Petzelt meghatározó szerepet játszott, s olyan is van, amelyik egyenesen a mérnökképző intézet legkiválóbb vezetőjének értékelte. A hadseregből kilépett tiszt ugyanis visszatért első diplomáját adó *alma mater*ébe, amiben alighanem a korszak legnagyobb magyar természettudósaként számontartott Jedlik Ányos segítette. Még a győri líceumból ismerték egymást, amelynek a tanáraként pályázott a szerzetes a mérnökképző intézet alaptanszékét jelentő gyakorlati geometria katedrájára. Időközben azonban a bölcsészkar jóval tekintélyesebb és Jedliknek jobban is megfelelő fizika tanszék professzori állása is megürült, így azt foglalta el. Fizikaprofesszori kötelezettségeként tartotta a mérnökképző mechanika előadásait is, így pontosan tisztában volt a lehetőségekkel, amire felhívta a katonai pálya elhagyására készülő egykori győri iskolatársa figyelmét. Petzelt így pályázta meg 1841 márciusában a mérnökképző geometriaprofesszori állását, s a létbizonytalanság rémétől megszabadulva várhatta a kilépését elfogadó katonai adminisztrációs döntést.

Az Institutum Geometrico-Hydrotechnicum az 1840-es évek elején komoly válságperióduson ment keresztül. A Petzelt által átvett geometria tanszék már negyedik éve professzor nélkül volt, a hallgatók hiányolták a gyakorlati képzést, s tanáraik többségével együtt kevésnek tartották a kétéves oktatási időt, és korszerűtlennek a tanrendet. A mérnökképző feltétlenül reformra szorult, amelynek kidolgozására Petzelt vállalkozott, s mi több, a megvalósítás élére is állt. Legfontosabbnak a gyakorlati képzés rangjának megemelését tartotta, és a komoly (pénzügyi és mentalitásbeli) akadályozó tényezők ellenére rendszeressé tette az évközi terepgyakorlatokat, valamint a nyaranta vidékre kihelyezett térképezőtáborokat. Utóbbi megszervezésében komoly támogatóra talált a neves reformpolitikus, Pulszky Ferenc személyében, aki ingyenesen szállásolta és látta el a mérnökhallgatókat nógrádi birtokán. Ebben persze a kölcsönös tisztelet mellett az is közrejátszott, hogy Petzelt ügyesen és pragmatikusan szervezte a gyakorlatokat a birtokrészek földmérési igényeinek is eleget tett. Ezt követően az Ipoly mentén nagyszabású térképezési és adatfelvételi gyakorlatot szervezett, amire már előző eredményeire és a közmegelegedésre tekintettel a pénz is sikeresen igényelte a Helytartótanáctól. Nehezebben birkózott meg a Buda és Pest határában gazdálkodó kisbirtokosok ellenállásával, akik ártalmas lábatlankodásnak tekintették az ottani földmérési felvételezéseket és térképezési gyakorlatokat,

de katonás fellépésével többnyire ott is eredményre jutott. Ám a hallgatók között is katonásan rendet vágott, amikor elmarasztalta a terepgyakorlatot fásasztónak tartókat, amiért „vissza beszökdösnek a városba”. Többségük viszont lelkesedett a terepgyakorlatokért, így Petzelt vezetésével bekapcsolódtak a rákosmezei nyári gyakorlaton a Pest–Vác-vasútvonal kitűzési munkálataiba. A sokat kritizált és ekkor a mérnökképzésben már valóban idegenül ható mezőgazdaságtan rovására út- és hidépítés előadásokat tartott, s az alapkészség elsajátíttatására külön rajziskolát szervezett mindkét évfolyamban heti három, illetve két órában.

Az évtized derekára két-három éves tevékenységével sikeresen mozdította a modernitás irányába a megfélemléstől fenyegetett és az adott szervezeti keretek között valóban nehézkesen működő mérnökképzést. Gyakorlatias módszerét jól megvilágítja, ahogyan a mértan és a térképi rajz oktatásának a fontosságát kiemeli, amikor főtárggyá nyilvánítását kiharcolta: „az ábrázoló mértan és gyakorlati felmérés szabályszerű tanulmányokká tétessék, s ezekből a mérnök tanulóknak rendes vizsgálatot kiállani köteleztessenek.” Igen szókimondóan kritizálta a korszerűtlen tanrendet, és javasolta, hogy a műtanban már gépészettel kellene foglalkozni, nem „a kenyérsütéssel, szekérkenőcs-készítéssel és keményítő készítésével”. Kreativitása is kimagasló volt, a területek földmérési adatfelvételéhez egy cathetometer elnevezésű tükrös mérőeszközt készített, ami remekül beváló hatékony műszernek bizonyult a geodéták kezében. Nuss Antal (Jedlik dinamójának későbbi megformálója) pesti gépész vállalta a gyártását, s Petzelt büszkén ajánlhatta a használatát ismertető könyvének előszavában: „ára pedig olly mérsékelt, hogy az utánzás ellen kikért cs. kir. kiváltságos jog védelmére alligha vala szükség.”

1846-ban benyújtott reformjavaslata olyan nagy ívű fejlesztésekről szól, ami akkoriban a világ élvonalát jelentő, az építészet és gépészet irányába bővülő igazi műszaki egyetem létesítésére mutatott. Négy tanszék működését tervezte, amelyek 1. a geodézia és hidraulika; 2. a statika, dinamika és géptan; 3. a felsőbb matematika és építészet; 4. az anyagismeret és építéstechnika kölcsönhatására építenék oktatási tevékenységüket. Megvalósítására 1848-ig már nem került sor, de az óráit hirdető szavai: „elmélet télen, gyakorlat nyáron” a mérnökképzés szlogenjévé váltak a forradalom előtti években.

Szakmai tevékenysége mellett a politika és a közélet változásait is figyelemmel kísérte. Tiszteletbeli táblabíróvá választották, támogatta a polgári átalakulás gondolatát, őszintén hitt a reformkor eszméiben, de nem volt forradalmár alkat. A magyar nyelvű oktatás támogatójaként nagy elégedettséggel fogadta a magyart hivatalos nyelvvé tevő törvényt, amely 1845-től az egyetemi oktatásban

is érvényesült. Annak ellenére, hogy ő bizony németül írta meg híres műszerét bemutató könyvét, amely a tanítványából lett tanársegédje, a későbbi legendás műegyetemi professzor, Sztoczek József fordításában vált magyarul is hozzáférhetővé. Az előadásait pedig tanítványai szerkesztették kötetbe, beleértve a korábbi német nyelvűek fordítását is magyarra, ami arra utal, hogy nem volt teljesen ura nyelvünknek. 1848 mindenestre a „haza és haladás” elkötelezett híveként érte, aki nagyon komoly, a lovasságon kívül minden más fegyvernemet és szolgálati ágat felölelő katonai ismeretekkel, szerteágazó pedagógiai tapasztalatokkal rendelkezett, és oktatás-, sőt iskolaszervező képességeiről volt ismert. A magyar katonaiskola 1848-as megteremtőjének azonban elsőnek mégsem őt szemelték ki.

Nemzetőr-, majd honvédtiszti szolgálata

Mészáros Lázár, az első felelős kormány hadügyminisztere a már négy évtizede vajúdó Ludovika életre hívását tekintette egyik legsürgetőbb és igazán szíve szerinti feladatának. Már a hivatalba lépését követő héten, 1848. május 29-én felhívta „mindazon hadi és más rendbeli egyéneket”, akik képességet éreznek magukban egy hadiakadémia felállításában közreműködni, hogy „e hon törvényeihez, népe jelleméhez, szokásaihoz mért javaslataikat” beadják. Petzelt volt az első, aki reagált a miniszteri felhívásra, és június 5-én egy olyan tervezetet nyújtott be, amelyik alapját képezte a hét hónap múlva megvalósuló intézménynek. Ez a rendkívüli gyorsaság arra mutat, hogy korábban is foglalkozhatott a témával, a többi öt javaslat az elkövetkező másfél hónapban érkezett be. A miniszter is felkért egy tekintélyes tisztet, aki ugyan nem készítette el tervezetét, mégis őt, Luberth János ezredest javasolta az uralkodónak az akadémia élére történő kinevezésre. Mészáros bizalma a szintén német anyanyelvű, de budai születésű törzstisztben a bécsújhelyi katonai akadémián tanárként és kadétszázad-parancsnokként töltött tízéves szolgálatára alapozódott, elismerve az országgyűlésnek július 20-án benyújtott törvényjavaslat elkészítésében való közreműködését. Luberth elkötelezettsége a magyar tisztképzés iránt azonban csak bizonytalanná váló ezredparancsnoki beosztásából eredt, s olyannyira kérészetűnek bizonyult, hogy az országból időlegesen távozva, a szeptemberi politikai válság hatására még a visszajöveteltől is megriadt. Hadügyminiszterünk bizalma iránta ennek ellenére – ha töredezne is, de még hónapokig – megmaradt, ami azt a képtelenséget eredményezte, hogy Petzelt aligazgatóként szervezte meg, majd irányította az első magyar katonai akadémiát.

1848 nyarán erről még szó sem volt, így nemzetőrtisztként kapcsolódott be a polgári Magyarország véderejének megszervezésébe. A törvény előírásának megfelelően júniusban átszervezett pesti nemzetőrség IV. zászlóaljában választották meg főhadnagynak az 1. századba osztott polgártársai. Azonnal megnyilvánult szervezői és műszaki vénája is. Térkép szerkesztésével mutatott rá a belvárosi zászlóalj egyes századaihoz tartozó utcák elhamarkodott besorolására, és kezdeményezte a gyakorlatiasabb módosítást. Július 4-től vezette százada fegyvergyakorlatait, személyesen foglalkozva a három csoportra osztott legénységgel. A fegyverkezeléssel való megismertetés időszakában ezért minden hétköznap este 6–8 óra között az egyetemi könyvtár udvarán, lakhelye közvetlen szomszédságában gyakorlatoztatta nemzetőreit, akik között országos tekintélyek szolgáltak. Ilyen volt a vegyész Irinyi János, a történész Horváth Árpád, a színházteremtő Ráday Gedeon gróf, vagy a jövő géniuszai: Jókai Mór, Sztoczek József. Századosa pedig a reformkori politikai vezérek közé tartozó Károlyi György gróf volt, akit országgyűlési tevékenysége olyannyira lekötött, hogy a gyakorlatban helyette Petzelt látta el az augusztus végére már 290 főre nőtt század parancsnokságát. Később zászlóaljgyakorlatot szervezett a Nemzeti Múzeum udvarán, augusztus–szeptember fordulóján pedig a zászlóalj parancsnokát helyettesítette. Ekkor már erősen foglalkoztatta a nemzetőri tüzérség alakításának augusztus 10-én megfogalmazott igénye, s élére állt az oda jelentkezők szeptember 22-én megkezdődő összegyűjtésének. Szeptember 26-án, az önvédelem és a fegyveres ellenállás vállalásához vezető válságteljes időszak legfordulatosabb napján már nemzetőr századosként látta el a helyőrség-ügyeletesi szolgálatot, hogy aztán a harctérre szánt alakulatának kiképzésével töltse minden idejét. Október 11-én a „Pest városi nemzetőri vegyes ágyús üteg” elnevezésű önkéntes csapat 68 nemzetőrrel, 53 lóval és a honvédutegekben alkalmazott nyolc löveggel már harcészen masírozott parancsnoksága alatt a lajtai táborba Vasvári Pál „fővárosi csapat” névre keresztelt alakulata társaságában.

Harci dicsőség aratására végül nem nyílt módja, mert a schwechati csata előtti napon a nemzetőr üteget elkülönítették a támadásra induló főerőtől. Petzelt Bruckban épített ki egy erős tüzérségi állást, hogy a kapott parancs szerint „a hadi seregnek netaláni visszavonulását védje”. A magyar csapatok visszavonulása bár helyenként meneküléssé is fajult, nem vont magával a császáriak részéről üldözést, így a mintaszerűen szervezett üteg harc nélkül vonulhatott a Lajta magyar oldalán kialakított táborba, Petzelt századost pedig rövidesen maga a hadügyminiszter rendelte vissza a fővárosba. Egy visszaemlékezés szerint viszont csak november 9-én indult el a táborból, amikor alakulatát hazavezette

Pestre. Az bizonyos, hogy 7-én még a főszeregnél tartózkodott, mert Görgei tábornok aznap adott számára a hadműveletben való helytállását elismerő bizonyítványt.

A magyar katonai akadémia szervezése ugyanis közben felgyorsult, mert a miniszter még a törvényjavaslat képviselőházi vitája előtt megkezdte az előkészületet az iskola megnyitására a Ludoviceum épületének bútorozásával, berendezésével, a tanrend fő vonalainak kidolgoztatásával, majd a tanároknak alkalmas szakemberek összegyűjtésével. Ezen munkálatokban segédtszjtje, a bécsújhelyi katonai akadémián évfolyamelsőként végzett Czetz János közreműködése volt jelentős, aki egyike volt a magyar katonaiskola szervezéséhez tervezetet benyújtóknak. A kidolgozott tanrendbe Petzelt elképzelései mellé néhány sajátot is beépített, aminek működőképessége igazán majd a 20 év múlva Argentínában általa létesített katonai akadémia sikerével vált nyilvánvalóvá. Czetz azonban október végén az erdélyi hadszíntérre küldve kikerült az akadémiai előmunkálatokból, az igazgatóvá kinevezett Luberth ezredes pedig a betegségére hivatkozva maradt távol. A tömeghadsereggé duzzadó honvédsereg tiszték iránti sürgető igényét ekkor tiszti tanfolyam indításával kísérelték meg csökkenteni, s az egyetemen novemberben elkezdődött a katonai oktatás. Petzelt ennek a tevékenységnek lett a kulcsfigurája az egyetemi és katonaiskolai képzésben egyaránt komoly tapasztalatokra szert tett szakemberként. Pestre rendelése elsősorban a „hadí akadémia hiányában” az egyetemen létesített tanfolyamon a katonai tárgyak oktatásának a megszervezésére irányult, egyben kinevezték október 24-én a fegyvertan tanárává. Heti öt órában tartotta előadásait „különös tekintettel a tüzérségre és a várívásra”, még ekkor is nemzetőrtiszti minőségben. Az öt hónaposra tervezett tanfolyam a főváros január eleji kiürítésével szűnt meg, de a nemzetőr századossá avanszált egyetemi professzor fő feladatává Pestre érkezésekor már a katonai akadémia szervezése vált, megbízást kapva a működés szükségleteit részleteiben kimutató tervezet összeállítására.

November 18-án adta át a hadügyminiszternek *A magyar hadi főtanoda alakításának terve rövid kivonatban* címet viselő tervezetét, amely 22-én került az Országos Honvédelmi Bizottmány elé. A kormány elégedettségét jelzi, hogy másnap a *Közönyben* már meg is hirdették a jelentkezési feltételeket. Jól számoltak, mert a Petzelt József által készített, a katonai akadémiáról szóló képviselőházi vitákhoz szükséges további szakanyagoknak köszönhetően december 7–11. között gyorsan lezajlott az országgyűlési határozathozatal, amit a felsőház is elfogadott, a Petzelt javasolta egyenruhán annyi változást eszközölve, hogy ernani-kalap helyett csákót „mint eredeti magyar főfedezetet” (vagyis fejfedőt)

adjanak a kadétokra. Ezt a december 27-i felsőházi határozatot be sem várva már a hónap közepétől kész tényként kezelték a törvényhozás által immár hivatalosan is Magyar Hadi-Főtanoda nevet kapó katonai akadémia 1849. január 7-i megnyitását.

A december 15-én honvéd alezredesi rendfokozattal a honvédségben reguláris katonai szolgálatra reaktivált Petzelt József aligazgatói kinevezéssel látott hozzá a katonai akadémia oktatásának elindításához. (A hadügyminiszter még ekkor is nyitva tartotta a kaput Luberth számára, aki pedig ekkor már döntött a magyar ügytől való távolmaradásáról.) Rendkívül gondosan szervezte meg a 14–16 éves korosztálynak meghirdetett „felvételi vizsgálatot”, amelynél súlyozottan vették figyelembe a korszerű hadtudományi alapokra helyezett oktatásban nélkülözhetetlen matematikai tudást. Az 1849. január 4-én a vezetésével lezajlott felvételi eljárás 50 kadét kiválasztására irányult, ami a Magyar Hadi Főtanoda alapképzést nyújtó első évfolyamának beindítását szolgálta. Az iskola ugyanis gyakorlatilag egyesítette a kadétiskola és a katonai akadémia funkcióit, ahogyan Petzelt és Czetz tapasztalatai alapján a középfokú és felsőfokú oktatási célkitűzéseket megvalósítani képes komplex rendszert alkotott. Ezt Petzelt kiemelkedő fontosságúnak tartotta, „mivel az egy közösségben való élés a tisztikar egybeforrottságát feltétlen elősegíti”. Ez a formula egyszerre biztosította volna a lemorzsolódás minimalizálását és a gazdaságosság maximalizálását. A hároméves alapképzésben átlagos teljesítményt nyújtók a sikeres vizsgát követően alantós tiszti beosztásban kerülhettek volna csapathoz, ahol századparancsnoki szintig haladhattak előre. Átlag alatti teljesítménnyel, sikertelen vizsgával altisztként kerülhettek ki az iskolából. A jól teljesítők a felsőfokú képzési szinten folytathatták tanulmányaikat az akadémián további három éven át, ahol hadmérnök-, tüzér- és vezérkari képzést kaphattak, belőlük kerülhettek ki a magasabb parancsnoki törzsekbe beosztható tisztek, az ezred-, dandár- és hadosztályparancsnokok segédtisztjei, a későbbiekben korlátlan katonai karrier lehetőségével.

Petzelt a mérnökképzésben bevált gyakorlati képzésnek az akadémián is kiemelt szerepet szánt. Úgy vélte, hogy a tisztnek „egészen ügyes, alapos gyakorlati embernek, nem pedig gyümölcstelen borostyánokkal koszorúzott tudósnak kell lennie”. Az általa kidolgozott tanrend szerint „az intézetbeni tanításnak tehát minden katonai tudományokra ki kell terjeszkednie, hogy azonban kitűzött nagy céljának méltón felelhessen meg, leginkább a gyakorlati irány tartandó meg”. Az Intitutumhoz hasonlóan itt is hatásos szlogenbe tömöríti oktatási alapelvét: „Gyakorlat legyen a hadifőtanoda jelszava!” Megvalósításához év közben műhelyfoglalkozásnak nevezett gyakorlati órákat, utász- és árkászgyakorlatot

tervezett, a tanév végén pedig „hadtudományi gyalogutazást” az ország távoli részére. Az akadémia elvégzését követően egy teljes évet felölelő úgynevezett alkalmazási folyamatot javasolt, mert meggyőződése volt, hogy az alapos tudással felvértezett tisztnél is tapasztalható olyan „elfogultság és bizonytalanság” a csapatokhoz helyezésekor, ami „csak akkor tűnik el, ha egy ideig a gyakorlati szolgálatot űzi, és különféle megbízásokban kísérleteket tett”. Rendkívül gyakorlatias elképzelésére vall, hogy távlati célként a katonai akadémián folyó képzés keretébe kívánta helyezni a polgári mérnökképzést is.

Elképzelései megvalósítására azonban nem kerülhetett sor, mert a hadi helyzet kedvezőtlen alakulása a főváros feladására készítette a magyar hadvezetést. Az erről szóló döntést 1849. január 2-án hozta meg a Csány László fő kormánybiztos elnökletével lezajlott haditanács Pesten. Erről Petzelt mit sem tudva, a már különben is beérkezett felvételizőknek megtartotta másnap az alkalmasságuk felmérésére szolgáló vizsgát, s a szerencsések – az eddigi kutatások alapján 43 fő bizonyosan – be is költözött január 5-én a Ludoviceum épületébe. Windisch-Grätz tábornagy pedig a budai várba, egyik hadtestparancsnoka, Jelačić altábornagy a Károlyi-palotába, a fővárost megszálló császári-királyi csapatok élén. Ennek dacára két nap múlva, az eredeti terveknek megfelelően Petzelt József rendkívül szívhez szóló beszéddel nyitotta meg a tanítást a Magyar Hadi Főtanodában, gyakorlatilag a magyar katonai felsőoktatás első tanévét – negyven évvel annak törvénybe foglalását követően! Az ünnepélyességet persze aláásta, hogy a megnyitásra meghívott állami méltóságok már nem jelenhettek meg, és a pesti egyetem vezetése is távol maradt, ami csak növeli Petzelt helyzetállásának az értékét, ahogyan az ellenséges megszállás dacára, a megfélemlített városban – ha annak a peremén is – tíz napon át éltette az újszülött katonaiskolát. Az oktatás a tervek szerint folyt, amit a katonai járőrök megjelenése sem szakított meg, de a bizonytalanság azért nyomasztó hangulatot teremtett, elsősorban a felnőttek körében. A tanárok jelentős része eltávozott, vagy már szolgálatba sem lépett. A gazdasági tiszt – megkönnyítve a császári zászló alá történő visszafogadását – gyakorlatilag feljelentette a megszálló hatalomnak a Ludoviceumban folyó magyar katonai oktatást. A dolognak nem lett azonnali komoly következménye, egy tisztbi bizottság jelent meg vizsgálatot tartva. Ha hinni lehet egy visszaemlékezésnek, a szemlélődő császári tisztek még elismerően is hümmögtek a rend és a szakszerűség láttán. A Windisch-Grätzhez rendelt Petzeltet és kísérőit viszont néhány nap múlva már rebellis címmel illette a tábornagy segédtisztje, ami után nem volt meglepő, hogy az iskola azonnali bezárására vonatkozó paranccsal távoztak január 17-én.

A tanítványok hazautaztak (néhány idősebb a honvédseregbe állva küzdötté végig a szabadságharcot), a tanárok és a személyzet is szétszéledt. Petzelt az egyetemi könyvtárban lévő szolgálati lakásában húzta meg magát, várva sorsára. Érdekes módon nem kezdeményeztek ekkor vele szemben hadbíróági eljárást, talán a herceg azt mérlegelte, hogy végső soron az uralkodó akaratát is kifejező 1808. évi törvény megvalósításában működött közre a tudós tanárember? A Ludoviceumban pedig hadikórházat alakítottak ki a császári csapatok módfelett sok betege számára.

A tavaszi hadjárat sikerei nyomán április 24-én honvédek vonultak be Pestre, s bár a főváros tökéletesen csak a budai vár május 21-i elfoglalásával vált szabaddá, Petzelt már április végén lépéseket tett a Hadi Főtanoda újjászervezésére, amihez rövidesen támogatást, de sajnálatosan csupán elvi támogatást nyert a hadügyminiszterségről lemondott Mészáros Lázár altábornagytól, akit katonai nevelésügyi főfelügyelőséggel bíztak meg. A magyar katonai akadémia ügyét valóban szívében viselő tábornok azonban hónapokig hatáskör nélkül tevékenykedett, mert bár május 9-én benyújtotta az annak alapjául szolgáló, a katonai oktatást és nevelést átfogó tervezetét, arra a hadügyminisztérium költözése és a vezetőváltások kiváltotta aktatologatások miatt hetekig nem kapott választ. Pedig elfogadásához kötötte hivatalba lépését, amire csak Kossuth külön kérésére, június 12-én került sor. Így konkrét lépések csak ezt követően történtek, addig Petzelt a tanárokat és a személyzetet próbálta összeszedni, a hiányzókat pótolni. A Ludoviceum épülete továbbra is hadikórházként működött, ezúttal már a honvédek számára. A budavári ostrom sebesültjeinek a nagy részét itt ápolták, így Mészáros igénye a katonai akadémia ide való visszahelyezésére teljesíthetetlen volt. Maga Lumniczer Sándor, a katonai orvoskar főnöke javasolta Görgeinek, hogy a tágas termei és az egészségi szempontoknak kiválóan megfelelő elhelyezkedése miatt „a Ludoviczeum, mint egyetlen alkalmas épület központi táborig kórházul tartassék fenn”. Az új hadügyminiszter elfogadva ezeket az érveket az üllői úti Köztelek-épületet jelölte ki az akadémia elhelyezésére, amelynek a berendezéséhez hozzá sem tudtak kezdeni, mert július második hetében újra ki kellett üríteni a fővárost. Mészáros altábornagy hadsereg-főparancsnok lett, így a katonai akadémiánál jóval fontosabb feladatok megoldása kötötte le.

Pesztelt nagyon elkötelezte magát az akadémia újraindítása mellett, amelynek előrehaladásáról úgy nyilatkozott, hogy a kiürítés elrendelésekor „a tanítók már meg valának szervezve, a tanulók összegyűlve”. Szegedre azonban csak Petzelt alezredes jutott el, mert a városban már az a Keményfi József őrnagy szervezett tisztképző tanfolyamot, aki az őszi egyetemi katonai tanfolyam

meghatározó tanáráként kapott a Hadi Főtanodába szóló tanári kinevezést, de szolgálatba lépése helyett az egyetemi légió néven szervezett önkéntes alakulat élén csatlakozott a harcolókhoz. Meglehet, hogy Petzelt József Aradon próbált megfelelő helyet keresni, mert az aradi várórséggel együtt került 1849. augusztus 17-én hadifogságba.

Most már nem került el a hadbíróági eljárást, Haynau a korábbiaknál jóval alaposabb és minden magyar szolgálatra kiterjedő vizsgálatot követelt. Petzelt ügye a pesti hadbíróóság elé került, de miután fegyverrel nem szállt szembe Ófelsége hadaival, pere nem jutott túl az adatfelvételen. Ebben valószínűleg elhatalmasodó betegsége is közrejátszott, de a per végleges elmaradása abból fakadt, hogy 1850 júniusában a cs. k. hadseregből 1848 előtt kilépett tisztek esetében beszüntették a hadbíróági eljárásokat. A meghurcoltatást viszont nem kerülte el, ami végül is az életébe került.

Az egyetemről eltávolították, így a lakásából is kidobták, Szentendrére kényszerült, ahol szegényes lakást tudott csak bérelni. Az egyetem 1850. évi személyzeti kimutatásában mint a „gyakorlati mértan tanszékének felfüggesztett tanára” került nyilvántartásba fizetés nélkülként. Január 4-én ugyan folyamodványban kérte tanári fizetése folyósítását a cs. k. teljhatalmú polgári biztostól, de azt elutasították, s a folyamatban lévő haditörvényszéki eljárás befejezéséig csupán ápolási segély kifizetését engedélyezték betegsége orvosi bizonyítvánnyal igazolt tartamára. Ez a betegség egyre inkább elhatalmasodott, és a hadbíróági eljárás beszüntetését követően rövidesen meghalt.

Petzelt József nem csak az elsőség jogán érdemes megkülönböztetett figyelemre a magyar katonai oktatás nagyjai között. Amellett, hogy olyan katonaiskola szervezésében játszott vezető szerepet, amely a működőképességét is bebizonyította, kizárólag bátorságának és felelősségérzetének köszönhetően olyan kiemelkedő jellemvonásokkal párosította pedagógiai hitvallását, ami mindmáig példaértékű. Ezt legmarkánsabban a Hadi Főtanoda működésére szerkesztett szabályzatában fejtette ki:

„Tekintélyét sohase tegye függővé rangjától, hanem ellenkezőleg, önmaga által szerezzen tekintélyt a rangnak. Szeretet és jó akarat vonja őt tanodászaihoz, tisztelet pedig ezeket hozzája. A tanítónak összeütközése a maga tanítványaival mindig rossz jelek magára nézve, és szükségleg ébresztik az illetőkben a meggyőződést, hogy ő nem termett tanítónak, s hogy valamely becületes módon hagyja el helyét.”

Irodalom

- Ács Tibor: A XIX. századi magyar katonai gondolkodás irányzatai. In Ács Tibor (szerk.): *A magyar katonai gondolkodás története. Tanulmánygyűjtemény.* Budapest, Zrínyi Kiadó, 1995. 76–106.
- Ács Tibor: A Magyar Hadi Főtanoda, 1848–1849. *Hadtörténelmi Közlemények*, 112. (1999), 2. 303–351.
- Bachó László: A Ludoviceum megnyitása 1849-ben. *Ludovikás Levente*, 15. (1936), 65.
- Fodor Ferenc: *Az Institutum Geometricum. Az egyetem bölcsészeti karán 1782-től 1850-ig fennállott mérnöki intézet.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1955.
- Hunyadi Károly: Törekvések az önálló magyar katonai főiskola megteremtésére – Petzelt József katonapedagógiai elvei. *Hadtörténelmi Közlemények*, 18. (1971), 4. 677–684. *Közlöny* (1848), 184–186. (december 11–13.) és 199. (december 27.)
- A Magyar Hadi Főtanoda szerkezete.* Mészáros Lázár hadügyminister és magy. vezérőrnagy megbízásából Petzelt József egyetemi tanár által összeállított és az 1848. évi magyar országgy. CXVI. ülésében elfogadtatott. Pest, 1849.
- Pest-budai nemzetőrök 1848–1849. Dokumentumok a fővárosi nemzetőrség történetéhez.* Válogatta és szerkesztette: Czaga Viktória és Jancsó Éva. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2001.
- Szögi László: *Mérnökképző intézet a bölcsészeti karon 1782–1850 (Institutum Geometrico-Hydropneumaticum).* Budapest, ELTE, 1980.
- Urbán Aladár: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973.
- Vezekényi István: Visszaemlékezések 1848/49-re. *Gyöngyösi Lapok*, (1882), 12. és 16.
- Zelovich Kornél: *A m. kir. József Műegyetem és a hazai technikai felső oktatás története.* Budapest, Pátria, 1922.